

DİNLERDE “ÖLÜM OLGUSU” ÜZERİNE OLUŞMUŞ RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

THE CONCEPTION OF RITUAL PURIFICATION BASED ON THE “DEATH
PHENOMENON” IN RELIGIONS

NURETTİN AKCAN

DR., MEB, ÖĞRETMEN

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI (DİNLER TARİHİ)

DR., MEB, TEACHER

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES (HISTORY OF RELIGIONS)

akcannurettin27@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3865-3392>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1349132>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
24 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Accepted
25 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as
Akan, Nurettin, “Dinlerde “Ölüm Olgusu” Üzerine Oluşmuş Ritüel Arınma Uygulamaları [The Conception of Ritual Purification Based on the “Death Phenomenon” in Religions]”. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 10/2 (Aralık/December 2023): 461-485.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

DİNLERDE “ÖLÜM OLGUSU” ÜZERİNE OLUŞMUŞ RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

Öz

Dini gelenek ve kültürlerde ölüm sonrası “su, ateş ve toprak” vasıtasıyla gerçekleştirilen “ritüel arınma uygulamaları”nı inceleme konusu yapan bu makalede fenomenolojik yöntemin yanı sıra dinler tarihinin deskriptif, karşılaştırmalı ve tarihi metodundan yararlanılmıştır. Gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak dinlerde görülen arınma pratiklerinin çoğu, doğum, evlilik, ölüm vb. geçiş dönemlerinin etrafında şekillenmiştir. Nitekim tarihi sürece bakıldığında toplumlar özellikle insan hayatındaki son büyük değişiklik olan “ölüm hadisesi”ni hem sosyal hem de kozmik düzlemin bozulması olarak görmüştür. Aynı zamanda ölü bedenlerin, yaşanan dünyadan bir başka “bilinmeyen dünya”ya geçerken etrafında çok güçlü bir belirsizliği ve kirlenmişliği de bıraktığına inanılmıştır. Öte yandan ölüm sonrası oluştuğuna inanılan kaos ve kirlenmişlik durumundan kurtuldu ise ancak yapılacak ritüel arınmalarla mümkün olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda dini gelenek ve kültürlerin geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm sonrası arınma pratiklerine başvurmasının temelinde ölen kişiyi; profan dünyanın kirlenmişliklerinden arındırarak ruhun asıl ait olduğu saflık alanına geçişini kolaylaştırma, murdar olanla olmayan arasındaki kategorik ayrımın sınırlarını koruma, ölüm etrafında oluşan kirlenmişlikten bireyle toplumu arındırma düşüncesi yatmaktadır. Dinlerde defin işlemlerinde görülen ölümlere su verme, su serpmeye, onları yıkama ya da üzerlerine toprak serpmeye, toprağa gömme ve ateşte yakma gibi uygulamaların tamamı bu anlayışın birer tezahürüdür. Ölüm sonrası ritüel arınma pratiklerinde kullanılan sembolik vasıtalar ise sayısız denecek kadar çoktur. Öyle ki başta *su, ırmak, göl, deniz, okyanus, güneş ışığı, ateş, duman, köz, kül, toprak, çamur, taş, kum, kaya* gibi “tabiat fenomenleri”nden tutun *da ışık, lamba, kandil, mum, tütsü, ikona, asa* vb. daha birçok “sunî nesne” ritüellerin icrasında yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle dinler tarihinde yaradılışın her aşamasında karşımıza çıkan “su, ateş ve toprak” elementleri ilksel saflığın kaynağı olarak binlerce yıllık süreçte arınma ritüellerinde kullanılmıştır. Kimyevi özelliğinden dolayı maddi kirleri temizleyen bu unsurlarla kurulacak herhangi bir temas insanoğluna, ruhsal arınmayı sağlayacağını da düşündürmüştür. Dolayısıyla ölüm sonrası kutsal kabul edilen suyu içme, suya girme, su serpmeye, yıkama, yıkanma vb. tüm ritüel eylemler; “yenilenmeyi”, “ilksel saflığa geri dönüş”ü sembolize eder. Yine arınma pratiklerinde kullanılan bir diğer element olan ateş de güçlü bir ritüel saflık kaynağıdır. Cesetle temas sonrası murdar olan kişinin ateşin etrafında dolaşması, iki ateş arasında geçmesi, ateşin üzerinden atlaması, dumanına maruz kalması gerekebilir. Ayrıca ölüye ait objeler ve kıyafetler ateşte yakılabilir, tütsülenebilir veya ceset ateşle son yolculuğuna uğurlanabilir. Yine tarımın keşfiyle birlikte toprak unsuru da tıpkı suyla ateş gibi dini hayatın merkezinde yer almayı başarabilmiştir. Ritüel saflık kaynağı olarak görülen toprak, özellikle ölüm sonrası defin sürecinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda eski medeniyetlerden günümüze kadar ölüm hadisesi, dinlerde görülen en yaygın müşterek kirlilik kaynağı olmuş, cesetle temas murdarlık ve tehlikeli sayılmıştır. Bu durumda cesetle birlikte ölüyü defne hazırlayanlar, mezarı kazanlar ve cenaze merasimine katılanlar da ritüel arınma işlemine tâbi tutulmuştur. Her ne kadar araştırılan dinlerde farklı isimlerle farklı arınma pratikleri görülse de dinlerin ölüm sonrası “arınma ritüelleri”ne yönelimdeki nedensel ortak noktaları genellikle birbirine benzerlik gösterir. Zira insanoğlu, yeryüzünde çok farklı coğrafi bölgelerde hayatlarını sürdürmüş olsa da genel manada benzer yaşamışlıklara, inanç yapılarına ve dini tecrübelerine sahip olagelmiştir. Özellikle toplumlar arasında kurulan beşerî ilişkiler ve önceki inançların etkisi sonucu dünyanın her yerinde ölüm sonrası “kirlilik ve arınma anlayışına” yönelik benzer algılamalar görülür hale gelmiştir. Aynı ortak düşünce ile icra edilen arınma ritüellerinin Mezopotamya

medeniyetleriyle komşuları olan Hitit, Roma, Yunan ve Mısır toplumlarında benzer biçimsel özelliklere sahip olması da bundandır. Aynı şekilde Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizmde de ritüel arınma anlayışı hemen hemen benzerdir. Diğer yandan hiçbir tarihsel ya da coğrafi bağ içinde bulunmayan Asya, Amerika, Avustralya, Afrika kıtalarında görülen ritüel arınmaların benzer olması da dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Geçiş Dönemleri, Ölüm, Defin, Kirlilik ve Arınma.

THE CONCEPTION OF RITUAL PURIFICATION BASED ON THE "DEATH PHENOMENON" IN RELIGIONS

Abstract

In this article, which examines the "ritual purification practices" carried out through "water, fire and soil" after death in religious traditions and cultures, the descriptive, comparative and historical method of the history of religions, as well as the phenomenological method, has been used. Most of the purification practices seen in religions as an observable reality are related to birth, marriage, death, etc. It is shaped around transition periods. As a matter of fact, when we look at the historical process, societies have seen the "death event", which is the last major change in human life, as the disruption of both the social and cosmic planes. At the same time, it is believed that dead bodies leave extreme uncertainty and contamination around them as they pass from the living world to another "unknown world". On the other hand, salvation from the chaos and contamination that is believed to occur after death was only possible through ritual purification. In line with this understanding, based on religious traditions and cultures resorting to post-death purification practices, which is the last of the transition periods is the deceased. The idea lies in purifying the soul from the pollution of the profane world, facilitating the soul's transition to the realm of purity where it truly belongs, protecting the boundaries of the categorical distinction between what is unclean and what is unclean and purifying the individual and the society from the pollution that occurs around death. Practices such as giving water to the dead, sprinkling water on the dead, washing them or sprinkling soil on them, burying them in the ground and burning them in the fire, which are seen in burial procedures in religions, are all manifestations of this understanding. The symbolic tools used in post-death ritual purification practices are almost countless. So much so that from "natural phenomena" such as water, river, lake, sea, ocean, sunlight, fire, smoke, embers, ash, soil, mud, stone, sand, rock to light, lamp, oil lamp, candle, incense, icon, staff etc. Many other "artificial objects" were used extensively in the performance of rituals. Especially in the history of religions, the elements "water, fire and earth", which we encounter at every stage of creation, have been used in purification rituals for thousands of years as the source of primordial purity. It also made us think that any contact with these elements, which clean material dirt due to their chemical properties, would provide spiritual purification to human beings. Therefore, drinking water, entering water, sprinkling water, washing, bathing, etc. which is considered sacred after death. All ritual actions; that symbolizes "renewal" and "return to primordial purity". Fire, another element used in purification practices, is also a powerful source of ritual purity. After contact with the corpse, the unclean person may have to walk around the fire, pass between two fires, jump over the fire, and be exposed to its smoke. Additionally, objects and clothes belonging to the dead can be burned in a fire, smoked or the body can be sent off on its final journey with fire. Again, with the discovery of agriculture, the element of soil managed to take its place at the center of religious life, just like wa-

ter and fire. Seen as a source of ritual purity, soil was used extensively, especially in the post-mortem burial process. In this context, from ancient civilizations to the present day, death has been the most common source of pollution in religions, and contact with corpses has been considered unclean and dangerous. In this case, those who prepared the body for burial, those who dug the grave and those who attended the funeral ceremony were also subjected to ritual purification. Although different purification practices with different names are seen in the religions studied, the causal common points of the religions in their orientation towards post-death “purification rituals” are generally similar to each other. Even though human beings have lived in very different geographical regions on earth, they have generally had similar experiences, belief structures and religious experiences. Particularly as a result of the human relations established between societies and the influence of previous beliefs, similar perceptions regarding the “understanding of pollution and purification” after death have become visible all over the world. This is why purification rituals performed with the same common idea have similar formal characteristics in the Mesopotamian civilizations and their neighbours, the Hittite, Roman, Greek and Egyptian societies. Likewise, the understanding of ritual purification is almost similar in Hinduism, Buddhism, Jainism, Sikhism, Taoism, Confucianism and Shintoism. On the other hand, it is noteworthy that the ritual purifications seen in the continents of Asia, America, Australia and Africa, which have no historical or geographical ties, are similar.

Keywords: History of Religions, Rites of Passage, Death, Funeral, Dirtiness and Purification.

GİRİŞ

Dinler, doğum, evlilik ve ölüm gibi insan hayatında önemli değişikliklerin yaşandığı dönemleri ritüel arınmalarla karşılar.¹ Nitekim dinî gelenek ve kültürler birey ve toplum açısından son derece önemli olan bu kriz durumlarında kirliliğin oluştuğunu varsayar. Bu kapsamda geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm hadisesi, dinlerde kirlilik hali olarak görülmüş, cesetle temas halinde olan bireyler su, ateş ve toprakla kendilerini arındırmışlardır.

Öte yandan dini gelenek ve kültürlerin ortaya çıktığı coğrafi bölgelerle iklimsel şartlar, arınma ritüellerini ve kullanılan materyalleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Zira arınma ritüellerinde kullanılan vasıtalar, yaşanan coğrafya ve iklimin etkisi ile birlikte şekillenmiştir. Burada tabiat fenomenlerinin insanoğlunun hayatı üzerindeki etkisi dikkat çekicidir. Öyle ki toplumlar, yaşadığı bölgelerde karşılaştıkları zorlukları hangi doğal elementle aşmışlarsa o elementi hayatlarının merkezine koymuş; kutsal bir arınma vasıtası olarak ritüellerinde kullanagelmiştir. Bu anlayışa paralel olarak soğuk coğrafyalarda kurulmuş medeniyetlerde ateş, saflığı ve arınmayı sembolize eder. Örneğin, Sibirya'nın yüksek rakımlı dağ ve bozkırlarından oluşan coğrafyası, zor ve çetin geçen soğuk iklimi, bölgede yaşayan halklar

¹ A. V. Gennep, *The Rites of Passage* (Chicago: The University of Chicago Press, 1960), 10-12.

için ateşi, günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bu coğrafyada ateşin yaşamsal önemi onu, kutsalın tezahürü seviyesine çıkarmış, arınma pratiklerini de büyük ölçüde ateş etrafında şekillendirmiştir. Mısır Medeniyeti ise çölde bir hayat kaynağı olan *Nil*'in sularını kutsallaştırmışken bereketli toprakların olduğu Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetleri de suyla toprağı öncelemiştir.

Toplumlarda görülen ölüm sonrası arınma ritüelleri bu anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Sıcak iklimde ölü susuzluk çektiği için yıkanarak arındırılırken, soğuk iklimde ise ceset üşüdüğü için yakılarak son yolculuğuna uğurlanmıştır. Eliade, suyun cenazelerde kullanımını şu ifadelerle açıklar: "*Ölü ruhlarının susuzluktan kavrulduğu inancı, bilhassa Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma ve Anadolu Medeniyetlerinin sıcak ikliminde kavrulan kişiler için ürkütücü idi. Zira öte dünya anlayışlarının hepsinde ölüm, tamamen bir yok oluş değil geçici bir geri çekiliştir. Kozmik düzene dönmeyi, bir âlemden diğerine göçü (transmigasyonu) veya son umudu bekler iken ölülerin ruhu kaygı ve acı çeker. İşte tam da bu noktada çekilen acı ve belirsizlik durumu, çoğu zaman özlem (susuzluk) olarak ifade edilir.*" Örneğin, Yunanistan'ın Girit adasında kurulmuş Antik Şehir Eleutherne'de keşfedilen taş tablette şöyle yazılıdır: "*Ben yanıyorum, susuzluktan kavruluyorum, deliye döndüm, tükeniyorum...*"² Ayrıca dinlerde bireysel veya topluca icra edilen ritüel arınmalar, katı kurallarla belirlenmiştir. Özellikle bir din adamı yönetiminde topluca yapılan uygulamalarda ritüelin yapılacağı mekân, ritüel öncesi hazırlık ve belli kurallar dahilinde gerçekleştirilmesi gibi üç aşamaya mutlaka uyulmalıdır. Bu aşamalara riayet edilmediği takdirde ritüel uygulama tamamlanmamış sayılır ve başa dönülerek kurallara uygun bir şekilde yeniden icra edilir.

1. ESKİ MEDENİYET DİNLERİNDE GÖRÜLEN RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

19. yüzyıldan itibaren eski medeniyetlere ait materyallerin okunup incelenmeye başlanmasıyla birlikte ölüm etrafında oluşmuş ritüel arınmaların ilk arketiplerine³ ulaşılmıştır. Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla eski medeniyetlerin inanç dünyasında içinde birçok belirsizliği ve tehlikeyi barındıran ölüm hadisesi, ilksel saflığın kaybedilmesi olarak görülmüştür. Dolayısıyla ölüm sonrası gerçekleştirilen ritüel yıkanmalar, ilksel saflığa ulaşma düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir.⁴ Bu

² M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. çev. M. Ünal (Konya: Serhat Yay., 2005), 239.

³ "İlk model", "ilk örnek" anlamına gelen arketip sözcüğü, Yunanca bir kelimedir. (J. C. Gustav, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. E. Büyükinal (İstanbul: Say Yay., 2003), 128.)

⁴ E. O. James, "Water, Water- Gods (*Primitive and Savage*)", ERE, ed. J.Hastings (New York: Charles

anlayışa paralel olarak Mezopotamya medeniyetlerinde ölüm, kirlilik ve tabu olarak görüldüğü için cesetle temastan sakınılmış, ölüye ait olan eşyalara yakılmıştır. Defin işlemine ölü bedeninin yıkanıp kefenlenmesinden sonra geçilmiştir. Yıkama sonrası cesedin toprağa gömülmesi, ölümler diyarına geçiş için büyük önem taşımaktaydı. Bu kapsamda Asurlularda bir kişinin ölümü durumunda *taklimtu* denilen bir ritüel arınma merasimi uygulanırdı. Tören boyunca ölü ruhuna çeşitli su karışımları ve kül sunusu takdim edilirdi.⁵ Mezopotamya'nın komşusu olan Anadolu medeniyetlerinde de ölüm sonrası arınma merasimleri gerçekleştirilirdi. Örneğin, Hititler kendilerini ve ölümlerini suyla yıkadıktan sonra cesetleri toprağa gömerlerdi. Erbaşı'nın aktardığına göre yakın zamanda bulunan bir kil tablette kral I. Hattuşili, vasiyetini şöyle yazmıştır: “*Cesedimi yıkayın, olması gerektiği gibi. Beni göğsüne bastırarak toprağa göm...*”⁶ Aynı şekilde Harranlı pagan toplumda da cesede dokunma manevî kirlenme olarak görülmüş ve bu durumdan kurtuluş ise ancak kutsal suyla yapılacak yıkanmayla mümkün olmuştur.⁷

Orta Amerika medeniyetleri olan Aztek ve Mayalar, ölümü en büyük kirlilik kaynağı olarak görmüştür. Dolayısıyla ölüyü tasdik edilmiş suyla arındırarak yeni hayatına uğurlamak gerektiğine inanmışlardır. Ayrıca defin sonrası cesetle temas halinde olan herkes yıkanmak zorundaydı.⁸ Ölüme dair bu düşünce, sonraki asırlarda da devam etmiş olup zamanla tüm kıtaya yayılmıştır. Örneğin, Amerika'nın Kaliforniya bölgesinde yaşayan kabilelerde ölümün kirlilik getirdiğine inanılır. *Hupa* ve *Yurok* yerel kabilelerde ölüm gerçekleştikten sonra ceset, yıkanarak kefenlenir ve ateşte yakılarak son yolculuğuna uğurlanır. Ardından aile bireyleri inziva dönemine girer ve yas dönemi bitince suyla arınarak tekrar topluma dâhil olabilirler.⁹ Amerika'nın kuzeybatı kıyısında bulunan kızılderili kabileleri arasında ise cesedin ortadan kaldırılması görevi, mezar kazıcılar tarafından yerine getirilir. Thompson kızılderililerinde ölümün gerçekleştiği kulübe bir takım karışımdan oluşan suyla yıkanırken ölünün kullandığı eşyalar ateşte yakılmak zorundadır.¹⁰ Yine Grönland eskimolarında ölü bedenler, murdar olduğu için ceset bekletilmeden gömülmelidir. Defin sonrası akrabalar beş gün boyunca toplumdan tecrit

Scribner's Sons Publish, 1920), 12/703–709.

⁵ D. T. Potts, *Mesopotamian Civilization: The Material Foundations* (London: Athlone Publish,1997), 221-230.

⁶ F. S. Erbaşı, *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü* (İstanbul: Arkeoloji/Sanat Yayınları, 2013), 356.

⁷ Ş. Gündüz, *Anadolu'da Paganizm* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2014), 83.

⁸ E. Seler, “Central America”, *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1918), 3/305-307.

⁹ A.L. Kroeber, “California”, *ERE*, ed. J. Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1918), 3/141-142.

¹⁰ E. S. Hartland, “Death And Diposal of The Dead: Introductoryand Primitive”, *ERE*, ed. J. Hastings (New York: Charles Scribner's Sons d, 1909), 4/440.; H. J. W. Drijvers, “Ablutions”, *ER*, ed. L. Jones (New York: Thomson Gale, 2005), 1/11.

edilir. Avustralya'nın *Kakadu* kabilesindeyse ölümün gerçekleştiği kulübe ateşin dumanyla arındırılırken cenaze sahiplerinin üzerine tasdik edilmiş su atılır.¹¹ Yeni Zelanda'nın yerli halklarından olan Maoriler, ölümün gerçekleştiği evi kutsal suyla arındırıncaya kadar kullanmaz, ölü bedenle temastan uzak durur ve gerekli abdestler alındıktan sonra ceset toprağa defnedilir.¹²

Ölüm tüm Afrika halklarında ritüel saflık alanına geçiş olarak görül-müş, ceset toprağa gömülmeden önce Nil'in kutsal sularında yıkanarak arındırılmıştır.¹³ *Ölüler Kitabı*'nda geçen ifadeler bizlere, Eski Mısır'da ölüm sonrası gerçekleştirilen arınmalarla ilgili ayrıntılı detaylar sunar. Kitaba göre ölüm, kirlilik kaynağı olduğu için ceset Nil'in kutsal sularında yıkandıktan sonra mumyalama işlemine geçilmiştir. Kayıkla Nil üzerinden geçirilen cesedin üzerine nehrin soğuk suları serpilmiş ve tütsü yakılarak arındırma işlemi tamamlanmıştır.¹⁴ Afrika yerel kabile dinlerinden biri olan *Ga* dinindeyse ölüye dokunarak kirlenen kişiye "Mudzi" denir. Doğu Afrika'daki *Ambalar* arasında ölünün yakın akrabaları cenaze merasimine katılamazlar. Defin sonrası dört gün süren yas döneminin son sabahı, aile bireylerinin tümü dualar eşliğinde yıkanarak kendilerini arındırırlar.¹⁵ Güney Afrika'da bulunan *Bathongalard*a ölümün gerçekleştiği kulübe törenle temizlenene kadar kullanılamaz. Bunun için ölüye ait olan herşey suyla yıkanarak arındırılır. Mezarı kazıcılar, buhar banyosuna tabi tutulur. Beş gün boyunca topluluktan uzaklaştırılan hane halkı ise yas sonunda kendilerini ve tüm evi baştan sona arındırır.¹⁶ Güney Sudan'da yaşayan *Atuot* kabilesinde de ölüm belli bir yas ve arınma dönemini beraberinde getirir. Tecrit sürecinin bitimiyle birlikte kulübe baştan aşağı temizlendikten sonra avluda yakılan asma dalları aile üyelerinin üzerinde gezdirilir. Kenya'daki *Gikuyu* kabilesindeyse ölü bedenler, mezar kazıcılar tarafından kaldırılır. Defin sonrası cenaze görevlileriyle birlikte ölüyle temas halinde olan kişi ve neslerin tamamı önceden hazırlanmış bir karışımla yıkanır.¹⁷

Antik Yunan ve Roma toplumu da ölüm sonrası birtakım arınma ritüellerine başvurmuştur.¹⁸ Bu kapsamda Grek-Roma'da ölü bedenler, defin

¹¹ E. N. Fallaize, "Purification: Introductory and Primitive", *ERE*, ed. J. Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/456-467.

¹² J. J. Preston, "Purification", *ER*, ed. L. Jones (New York: Thomson Gale, 2005), 11/7506-7507; J. G. Frazer, *Altın Dal*, çev. M. H. Doğan (İstanbul: Payel Kitapevii, 1991), 1/166.

¹³ A. Mazama, "Rite of Passage", *Encyclopedia Of African Religion*, ed. M. K. Asante – A. Mazama (London: Sage, 2009), 570-575.

¹⁴ A. M. Blackman, "Purification: Egyptian", *ERE*, ed. J. Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/475-479.

¹⁵ Drijvers, "Ablutions", 1/11-12.

¹⁶ Hartland, "Death And Disposal of The Dead: Introductory and Primitive", 4/440-441.

¹⁷ A. Aslanoğlu, "Afrika Topluluklarında Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar", *FÜSB Dergisi* 33/2 (Mayıs 2023), 955-961.

¹⁸ Ç. Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri* (İstanbul: Arkeoloji/Sanat Yayınları, 2000), 58-59.

öncesi yıkanıp yağlanmış ardından beyaz bir kefene sarılmıştır.¹⁹ Ayrıca ölümün getirdiği kirliliğin tüm topluma sirayet ettiğine inanılması, halkın ritüel yıkanmalara başvurmasına neden olmuştur.²⁰ Ayrıca defin sonrası şehrin dış duvarında bulunan mezarlıklara su serpildiği de bilinmektedir.²¹ Grek-Roma toplumunun ölüm üzerine olan düşüncesi, Avrupa halkları arasında sonraki dönemlerde de devam ettirilmiş olup özellikle Slav halkları arasında cenaze töreninden sonra ölü evi ciddi bir şekilde yıkanarak temizlenir.²² Norveç'te ise aynı zamanda ölen kişinin kullandığı eşyalar da ateşte yakılarak oda iyice arındırılır.²³

Ölüm olgusu Türklerde de kirlilik kaynağı olarak görülmüş, defin esnasında özellikle suyla gerçekleştirilen ritüel arınmalara başvurmuşlardır. Türkler bir takım suların insana saffiyet, ebedilik ve sonsuzluk bahşettiğine inanırdı. Zira Kıyak'ın aktardığına göre sski Türkçede ölümsüzlüğe erişmeyi “mengü mengülük” kelimeleri karşıladı. Başkurt Türklerine ait bir eserde geçen “*Semrük* adlı çiftbaşı kartal, *mengülük* suyunu içtiği için ölmezmiş” ifadesinde de suyun ölümsüzlük bahşettiği açıkça görülür.²⁴ Yine Eski Çin kaynakları, Türk toplulukların ölümlerini yıkadıktan sonra “Eşük” denilen bir kefene sararak gömdüğünden bahseder.²⁵ Çuvaşlarda ruh bedenden ayrıldığında suya girip arınması için ölüm döşeğindeki hastanın başına bir kab su bırakılır. Ölüm sonrası tüm ev baştan aşağı temizlenir ve cenazeye katılanların tamamı suyla yıkanır.²⁶ Kırgızlar da ölümlerini, yıkayarak arındırır.²⁷ Bulgaristan Gagauzları (Hıristiyan Türkler) arasında ise ölenin cesedi yıkanıp kefenlendikten sonra biri başucuna diğeri ayakucuna olmak üzere büyükçe iki mum bırakılır.²⁸ Öte yandan Türkler ateşi de tıpkı su gibi cenaze merasimlerinde arınma amaçlı olarak kullanmışlardır.²⁹ Bu kapsamda özellikle Altay, Kök Türk, Hazar, Kuman ve Tuna Bulgar Türkleri ölen kişiye ait eşyaları ateşte yakmakta veya iki ateşin arasından geçirecek arındırmaktadır.³⁰

¹⁹ K. Demirci, “Cenaze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993), 7/353.

²⁰ L. R. Farnell, “Purification: Greek”, *ERE*, ed. J. Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/482-490.

²¹ T. J. Hopkins, “İndus Valley Religion”, *ER*, ed. L. Jones (Newyork: T. Gale Publish, 2005), 7/4474.

²² Hartland, “Death And Dıposal of The Dead: Introductoryand Primitive”, 4/440-441.

²³ B. S. Phillpotts, “Purification: Teutonic”, *ERE*, ed. J. Hastings (New York: C. Scribner's Sons, 1918), 10/503-505.

²⁴ Abdulkadir Kıyak, “Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat F. Dergisi* 2/4 (Ağustos 2013), s. 25-26.

²⁵ Ü. Günay - H. Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yay., 2001), 77.

²⁶ D. Arık, “Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı”, *D.T. Araştırmaları- II Sempozyomu* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2000), 252.

²⁷ A. R. Yalçın, *Cenupta Türkmen Oymakları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 1/184-185.

²⁸ M. Atanas, *Gagauzlar: Hristiyan Türkler*, çev. M. T.Acaroğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2001), 51.

²⁹ J. P. Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. M. Y. Sağlam (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2011), 40-41.

³⁰ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, (Ankara: Berikan Yay., 2010), 186-189.

Ayrıca Çuvaşlarda ceset evden çıkarılırken ocaktan kızgın bir taş alan evin hanımı bunu ölünün yattığı yere koyar. Defin hazırlıkları tamamlandıktan sonra ceset evden çıkarılırken taş ölüyü götürenlerin arkasından atar.³¹ Bunu yapmalarındaki temel maksat gerek kendilerini gerekse ölülerini o sırada ortaya çıktığına inanılan kötü ruhlardan koruma isteğidir.³² Beltir Türkleri ise defin sonrası mezarın başında büyükçe bir ateş yakar. Ayrıca Uluğ Türkistan'da 9 gün boyunca cenaze evinde kandil yakılır.³³ Buryatlar da cenaze törenlerine katılanlar, çadırın önünde yakılan ateşin üzerinden atlayarak kendilerini arındırırlar. Benzer şekilde Orta Asya halklarının tamamında ölüm, kirlilik kaynağı olup onunla temas halinde olan insan, hayvan veya nesnelerin tamamı ateşle arındırılmak zorundadır.³⁴ Konuyla ilgili Herodot şu ifadeleri kullanmıştır: "İskitler cenazeyi kaldırdıktan sonra arınmaya geçer, bunun için meydana bir çukur açarak içine kızgın taşlar koyarlardı. Taşların üzerine topraklarında yetişen kenevir tohumlarını dökerlerdi. Böylece daha çok buhar olurdu. Bu buhar banyosunda ruhsal arınma sağlıyorlardı. Zira İskitler gövdelerine su değdirmezlerdi."³⁵ Moğollarda da ölüm, büyük bir kirlilik kaynağı olup cesetle temas halinde olan herkes ateşle arınmak zorundadır. Aynı adetlere Orta Asya'nın *Tamak* bölgesinde de rastlanılır. Bölgede bulunan topluluklar arasında cenazeye katılan herkes, mezar başında yakılan ateşin üzerinden atlayarak kendilerini arındırırlar.³⁶

2. HİNT VE UZAK DOĞU DİNLERİNDE GÖRÜLEN RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

Hinduizm'de ilksel saflığa sahip olan ruhun ölüm sonrası bedenden ayrılmasıyla birlikte geride kalan ceset murdar kabul edilir.³⁷ Bu durumsa on günlük yas dönemini ve suyla ateşin kullanıldığı arınma ritüellerini beraberinde getirmiştir.³⁸ Nitekim Hinduların geçiş dönemlerinde gerçekleştirdikleri *Samskara* denilen ritüellerin sonuncusu *antyeshti* (ölü yakma) törenidir. Bu ritüel uygulama için Ganj nehrinin aktığı tüm sahil boyunca "Gathlar" inşa edilmiştir. Gathlar arasında "Tanrı Şiva"nın şehri olan *Varanasi*'de bulunanlar oldukça rağbet görür. Zira *Varanasi*, kutsallığı nedeniyle Hinduların ölmek

³¹ D. Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar* (Ankara: Berikan Yay., 2012), 148-179.

³² Abdulkadir Kıyak, "Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültürünün Elazığ'daki Yansımaları", *Toplum Bilimleri Dergisi* 5/10 (Temmuz 2011), s. 130.

³³ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 186-189.

³⁴ Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, 40-42.

³⁵ Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen (İstanbul: Remzi Kitap, 1973), 278.

³⁶ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. A. Kazancıgil (İstanbul: İşaret Yayınları, 1994), 185.

³⁷ J. G. L., *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism* (Newyork: The Rosen Publish, 2002), 2/4.

³⁸ J. J., "Purification: Hindu", *ERE*, ed. James Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/491.

isteyeceği en hayırlı mekândır. Öte yandan Hinduizm'in kutsal kitaplarından olan Manusmriti'ye göre Tanrı'nın nefesinden yaratılan *Brahminler*, ilksel saflığa sahip olup kirli sayılan işlerden uzak durmalıydılar. Dolayısıyla Brahminler, cenaze merasimlerine katılmazlar.³⁹ *Antyesthi* denilen bu ritüel uygulamayı toplumun alt kast grupları yönetir.⁴⁰

Ölmek üzere olan hastaya öncelikle Ganj nehrinin suları içirilir ve temiz bir toprağa uzatılır. Ölüm sonrası ceset kefenlenir ve "gath"a götürülür. Burada ilk olarak ceset yıkanır ardından önceden hazırlanmış odun yığının üzerine konulur. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra cenaze görevlisi ilahiler eşliğinde kutsal ateşi yakarak *Antyesthi* ritüelini başlatır.⁴¹ Cenaze merasimi bitince katılımcıların tamamı arınma maksadıyla nehirde kendilerini yıkarlar.⁴² Cenaze sonrası eve dönen aile yakınları su ve ateşin kullanıldığı bir dizi arınma işlemine tabi tutulur.⁴³ *Aşauca* denilen tecridin süresi ve uygulanış biçimi, kişinin akrabalık derecesine göre belirlenir.⁴⁴ İnziva süresince aile üyeleri dini hayattan bir süre uzak durmak zorundadır.

Resim 1: Antyesthi ritüelinden bir kare.

Kaynak: <https://kucukdunya.com/kremasyon-hindu-olu-yakma-rituelleri/>, e.t. 15.09.2023

Ölüme dair benzer anlayış ve ritüel arınma uygulamalarını diğer Hint dinlerinde de görmekteyiz. Örneğin, Budizm'in yoğun olarak yaşandığı

³⁹ D. M. K., "Hindu Priesthood", *The Encyclopedia of Religion*, ed. M. Eliade (Newyork: Mac., 1987), 11/540.

⁴⁰ K. Knott, *Hinduism A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford U. Press, 1998), 22-23.

⁴¹ A. Hillebrandt, "Death and Disposal of the Dead: Hindu", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1909), 4/475-479.

⁴² K. Kaya, *Hinduizm*, (Ankara: Dost Kitapevi, 2001), 56.

⁴³ H. Ö. Budda, *Dinler Tarihi* (İstanbul: Vakıf Yay., 1935), 61.

⁴⁴ "Bir ölümün neden olduğu kirlilikten, bir brahman 10 gün, bir kşatriya 12 gün, bir vaisya 15 gün ve bir sudra bir ay için de temizlenebilir" (Manusmriti V: 83).

Kamboçya'da ölüm döşeğindeki hastanın başucuna mumlar konular ve ceset yakılarak son yolculuğuna uğurlanır.⁴⁵ Caynistlerdeyse ölüyle birlikte tüm akrabalar arınmaya muhtaçtır. Bunun için ölü evi, baştan aşağı su ve kül ile temizlenmelidir. Ayrıca cenaze çıkan hanede ölü yakınları belli bir süre inzivaya çekilmeli, dinî görevlerini ertelemelidirler.⁴⁶ Sihizm'de de ceset yakıldıktan sonra külleri nehre atılır ve orada bulunanların tamamı yıkanarak kendilerini arındırırlar.⁴⁷ Öte yandan Hindu kutsal metinleri çocuk yaşta ölenlerin, toprağa defnedilmesini tavsiye etmektedir.⁴⁸ Nitekim Hindu inancına göre çocuklar, büyükler gibi günah kirine maruz kalmamışlardır.⁴⁹ Konuyla ilgili Manusmriti'de: "İkinci yaşımı doldurmadan ölen bir çocuk, yakınları tarafından ateşle yakılmayacak, su ikramı yapılmayacak ve çiçeklerle saf olan toprağa gömülecek."⁵⁰

Atalara saygının ön planda olduğu Çin orjinli dinlerde de ölüm kirlilik nedeni olup ölüyle temas halinde olanların tamamı arınmak zorundadır.⁵¹ Ölüm gerçekleşikten sonra ölünün bulunduğu oda tütsü yakılarak arındırılır. Ailenin en büyük erkek çocuğu bir su kenarına gider, yanında getirdiği kutsal kâğıtları yakarak nehre atar. Buradan alınan suyla ceset yıkanarak arındırılır ve bir tabuta konarak defne hazır hale getirilir.⁵² Defin sonrası aile bireyleri bir süre inzivaya çekilir, bu süre zarfında dinî vecibelerini yerine getirmeleri de yasaktır. Yas süresinin sonunda kor bir ateşin üzerinden geçerek kendilerini arındırırlar.⁵³ Şintoizm'de de ölüm etrafında oluşmuş benzer bir anlayış ve katı arınma kuralları görülür.⁵⁴ Eski Çin kaynaklarından biri olan *Wei Chih*'de geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Japonya'da gerçekleştirilen cenaze törenlerine katılanların tamamı yıkanarak kendilerini arındırmışlardır.⁵⁵ Bu anlayış günümüzde de devam etmekte olup ölüm sonrası *Tamagushi* denilen arınma ritüeli uygulanır. Ölü beden, evden çıkarıldıktan sonra bir rahip gözetiminde evin tamamı suyla temizlenir. Bu sırada görevliler cesedi yıkayarak

⁴⁵ H. Jacobi, "Death and Disposal of the Dead: Jain", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1909), 4/484.

⁴⁶ M. Stevenson, "Jain", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/494-495.

⁴⁷ Ş. Gündüz, "Sih Dini", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ş. Gündüz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 380.

⁴⁸ S. Mittal – G. R. Thursby, *The Hindu World* (London: Routledge, 2004), 353.

⁴⁹ C. Kutlutürk, "Hinduzim'de Cenaze Törenleri: Anyeşti Samskara", *E- Şarkiyat İlmi A. Dergisi* 8/15 (Nisan 2016), s.176-196.

⁵⁰ Manusmriti V:68-70.

⁵¹ R.F. Johnston, "Chinese", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/470-474.

⁵² P. Archer, *Dinler Tarihi 101*, çev. S. Kaytan (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 91.

⁵³ G. Tümer – A. Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yay., 1993), 157.

⁵⁴ M. Bach, *Major Religions of the World* (Newyork: Abingdon, 1959), 92-93.

⁵⁵ C. S. Tamas, "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", *Kwansei Gakuin U. Humanities Review* 0/19 (2014), 1-20.

defne hazır hale getirir.⁵⁶ Budizm'in de etkisiyle Şintoistler, cenazeyi yakarak külünü toprağa gömmektedirler.⁵⁷ Ancak ölen çocuk bedenleri ritüel saflığa sahip olduğu için yakmak yerine toprağa defnetmeyi tercih ederler.⁵⁸ Cenaze sonrası eve dönen aile üyeleri, suyla yıkanarak *Saikai* denilen on günlük yas dönemine girerler. İnziva süresince ibadet etmeme, ritüellere katılmama gibi bir dizi yasağa tabi tutulurlar.⁵⁹

3. İRAN VE YAKIN DOĞU DİNLERİNDE GÖRÜLEN RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

Zerdüş t dualizmine göre ritüel saflığa sahip olan ruh, bedenden ayrıldıktan sonra geriye kalan cesetse murdar olup en büyük kirlilik kaynağıdır.⁶⁰ Dolayısıyla *Angre Mainyu* ve kötü ruhlar tarafından ele geçirilmiş olan cesetle temastan sakınmak gerekir.⁶¹ Bu anlayış çerçevesinde şekillenmiş olan cenaze merasimleri, ayrıntılı arınma ritüelleri eşliğinde icra edilmektedir. Arındırma işlemi henüz ölüm döşeğindeyken başlar. Ölüm anı yaklaştığında Avesta'dan okunan dualar eşliğinde hastanın ağzına "haoma suyu" damlatılır. Ardından odada ateşle buhur yakılarak ortam aydınlatılır. Ölüm gerçekleşikten sonra ceset *Nasa*'ya dönüşür.⁶² Ceset, *Dakhma*'ya⁶³ götürülmeden önce "pâkşû"⁶⁴ denilen iki görevli tarafından gomezle⁶⁵ iyice yıkanır, kurutulur ve beyaz bir kefene sarıldıktan sonra boynuna "kuştî" ipi bağlanır. Çevrenin kirlenmemesi için ceset taş levhaların üzerine konur ve etrafına üç dairesel çizgi çizilir.⁶⁶ Hazırlıklar tamamlanınca ölü beden, ceset taşıyıcıları tarafından özenle *Dakhma*'ya götürülür.⁶⁷ Kemikler otuz gün boyunca güneş altında bekletilerek iyice kurutulur. Nihayetinde güneşin ışığı altında temizlenen

⁵⁶ A. Lloyd, "Death and Disposal of the Dead: Japanese", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1909), 4/488-489.

⁵⁷ G. Bozkurt, *Japon Kültürü* (Ankara: İş Bankası Kültür Yay., 1983), 96-107.

⁵⁸ M. Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. L. Arslan (İstanbul: Kabalıcı Yay., 2009), 251- 256.

⁵⁹ Harada, "Japanese", *ERE*, ed. J. Hastings (Newyork: Charles Scribner's Sons, 1918), 10/495-496.

⁶⁰ T. Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction* (Bergen: SFU Published, 2005), 36-38.

⁶¹ "Hiç kimsenin bir cesedi yalnız başına taşınmasına izin verme. Eğer bir adam yalnız başına bir ceset taşıyorsa Nasu onu ölü burnundan, gözünden, dilinden, çenesinden, cinsel organlarından, arkasındaki organlarından kirlenmek için üzerine saldırır" (Vendidad 3: 1-5).

⁶² Nasa, temas halinde olduğu her ortamı ve kişiyi kirlen leten murdarlık durumu.

⁶³ Dakhma, dağ ve yüksek tepelere yapılmış silindirik biçiminde olup, yırtıcı kuşların kolayca erişebileceği yapılardır.

⁶⁴ "... Vücutları ölümler tarafından kirlen letip temizlenmek isteyenler kime başvursunlar? ... Nasıl konuşacağını bilen, doğruyu konuşan, kutsal sözleri öğrenmiş, dindar ve Mazda'nın kurallarına göre temizlik törenlerini en iyi şekilde bilen dindar birine (rahip) ..." (Vendidad 9:1-2).

⁶⁵ Sığır vb. büyük baş hayvan idrarı.

⁶⁶ Nigossian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, (London: McGill-Queen's U. Press, 1993), 102.

⁶⁷ J. G. Melton, *The Encyclopedia of Religious Phenomena* (Detroit: Visible Ink, 2008), 361; Vendidad 8:1-2.

kemikler, *Dakhma*'nın merkezinde yer alan çukura süpürülerek kimyasalların etkisiyle toza dönüştürülmesi sağlanır.⁶⁸

Resim 2: Dakhma, Zerdüştü sessizlik kulesi.

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:20110102_Zoroastrian_Towers_of_Silence_Yazd_Iran.jpg, e.t. 15.09.2023

Defin işlemini yapan kişiler en ağır biçimde kirliliğe maruz kalmış olup dokuz günlük bir inziva sürecine girer. Bu sürenin sonunda *Bareşnum* denilen ritüel abdestini alarak kendisini arındırmış olur.⁶⁹ *Bareşnum*, bekleme süresinin akabinde din adamının gözetiminde gerçekleştirilir. Görevli, ritüel uygulama için ilk olarak temiz bir toprak parçası üzerine dokuz çukur açar ve etrafına kum döker. Gerekli ön hazırlıklardan sonra murdar kişi, ilk çukura doğru yönelir. Bu sırada din adamı uzunca bir kaşık yardımıyla üzerine gomez suyunu döker. Bu ritüel eylem sonraki beş çukurun her birinde aynı şekilde tekrarlanır. Gomez suyuyla iyice yıkanan cenaze görevlisi, yedinci kuyuda kumla tüm bedenini ovalar. Sekizinci çukura geldiğinde ise suyla en az üç kez iyice kendisini yıkar. Ritüelin son aşamasında güneş altında kendisini kurutan murdar kişi, din adamı tarafından tütsülenir. Tütsüleme esnasında din adamı; "*Ruh kutsal saflığa sahiptir. Baş ve beden arınmıştır. Kirliliğin kötü ruhu lanetlenmiştir*" ifadesini okuyarak arındırma işlemini sonlandırır.⁷⁰ Diğer yandan ceset taşıyıcılar dışında aile yakınları ve ölüye temas edenlerin de rahipler gözetiminde arınması zorunludur.⁷¹ Nitekim Zerdüştilik'te görülen bir diğer ritüel uygulama olan *riman*, bu durumda olanların arınmasına yöneliktir. Bu durumdaki kişiler, belli bir süre eve kapatılır. İnziva süresinin sonunda arındırma işlemine tabi tutulur. *Riman*,

⁶⁸ V. K. Urubshurow, *Introducing World Religions* (London: Routledge, 2008), 86-87.

⁶⁹ M. Alıcı, "Mecusilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 239-266.

⁷⁰ G. Gnoli, "Iranian Religions", *ER*, ed. L. Jones (Newyork: Thomson Gale, 2005), 7/4535-4538.

⁷¹ The Zend- Avesta: Vendidad, trans. F. M. Müller (London: Oxford U. Press, 1880), 7:7-9-35-38.

din adamı tarafından gomez ve kül karışımından oluşan suyun murdar kişiye içirilmesiyle başlar ardından bedeninin on beş kez yıkanmasıyla devam eder. Ritüel sonunda güneş ışığı altında kendisini iyice kurutan Zerdüştü inanır, yeni elbiselerini giyer ve Kuştı (kutsal kemer)'yi bağlar. Böylece arınma işlemi tamamlanmış olur.⁷² Öte yandan günümüz İran coğrafyasında yaşayan Zerdüştilerde farklı defin işlemleri de uygulanır. Örneğin, İran'ın Yazd köyleri; "ölülerini mezarlığa hemen götürmek yerine evde üç gün bekletirler. *Üçüncü Gün Töreni*'ni yaptıktan sonra evden çıkartırlar. Bundan sonra ölünün evde bekletildiği yer baştan aşağı arındırılır. *Gil-i Sefid* denilen su katılarak çamur haline getirilen killi beyaz toprak, temizlenen yere sürülür. *Gil-i sefid* ayrıca evin dış duvarlarına da sürülür. Defin işlemi sonundaysa kabrin üzerine duman yükselen ateşdân, ölünün fotoğrafı ve beyaz gül konulur. Ayrıca kadınlar, yanlarında getirdikleri tüsüleri yakarak kabrin üzerine koyarlar."⁷³

Diğer bir gnostik din olan Sabii teolojisine göre nehirler, Işık Âlemi'nin dünyadaki elçisi olarak "süfli âlem" in kirlerini temizliyen birer saflık kaynağıdır.⁷⁴ Bu bağlamda Sabii geleneğinde ölüm sonrası nehirde gerçekleştirilen ritüel yıkanmalar, bedensel temizlikten ziyade ruhsal aklanmayı ifade eder. Kutsal kitapları *Ginza*'da geçen: "*seni akarsuda yıkayarak ışık âlemine getirdim*" ifadesi de yıkanmayla umulan gayeyi açıkça göstermektedir.⁷⁵ Nitekim Sabii düalizmi, ruhu saf ve temiz olarak kabul ederken ölümün ardından geriye kalan cesetse muddardır. İşte tam da bu noktada su, ateş ve tüsünün kullanıldığı bir dizi ritüel arınma uygulaması olan *masiqta* ritüeli devreye girer.⁷⁶

Bu anlayış doğrultusunda hastada ölüm belirtileri görüldüğünde eve bir rahip çağrılır. Din görevlisi, ilk olarak nehirden getirdiği bir miktar suyla ölüm döşeğindeki inanıra son abdestini aldırır. Daha sonra onu temiz bir toprağa yatırır ve yeni *rasta* (*rit elbisesi*)'sını giydirir. Ölüm gerçekleşikten sonraysa cesedin yanı başında bir kandil, bir kâse su ve bir taş parçası hazır bulundurulur. Ölü evine gelen *hallali* (cenaze görevlileri)'ler, cesedin yaydığı kirden korunmak için yüzünü tülbentle örter. Ceset odadan alınıp tabuta konulduktan sonra baş hallali, ölünün üzerinde bulunduğu "Mandelta"yı çamurla sıvar. Ardından ev kutsal suyla ayrıntılı olarak temizlenir. Yönü kuzeye gelecek şekilde gömülen cesedin üzeri birkaç taş parçasıyla kapatılır. Taşlardan birinin ölünün ağzına gelecek şekilde konulması oldukça önemlidir.

⁷² M. Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices* (London: Routledge & Kegan Paul, 1979), 139.

⁷³ M. E. Sular, "Geçmişten Günümüze İran Zerdüştilerinde Defin Şekilleri", *Bitlis Eren Ü. S. B. Enstitüsü Dergisi* 6/1 (Haziran 2017), 200.

⁷⁴ O. Yoldi, "The Mandaeans: A Story of Survival in The Modern World", *Refugee Transitions* 32 (October 2017), 8.

⁷⁵ J. J. Buckley, "Mandaean Religion", *ER*, ed. L. Jones (Newyork: Thomson Gale, 2005), 8/5637.

⁷⁶ M. Stausberg, "Contextualizing the Contexts: On the Study of Zoroastrian Rituals", *Zoroastrian Rituals in Context* ed. M. Stausberg (Leiden: Brill, 2004), 20-21.

Son olarak baş hallali, bir miktar suyla mezar toprağını ıslatarak "Skandola" denilen kutsal yüzükle mühürlers. Defin işlemi tamamlandıktan sonra aile bireyleri ve merasime katılanların tamamı nehirde yıkanarak kendilerini arındırır. *Tamaşa* denilen ritüel uygulama için nehre gelen Sabii inanırlar, dualar eşliğinde suya üç kez dalıp çıkar. Ardından başlarına üç kez su dökerek arınmış olurlar.⁷⁷

Günümüz Irak coğrafyasında yoğun olarak yaşayan Yezidiler ise *Şeyh Adiy*'in türbesindeki toprağa özel bir önem gösterirler. Zira Yezidi inancında Tanrı dünyayı yarattığı zaman *Laleş* bölgesindeki toprağı, *Kaniya Sipi* (Beyaz Su) ile yıkayarak arındırmıştır. Böylece bu topraklar, kirleri arındıran ve günahlara kefarete olan kutsal bir saflık kaynağına dönüşmüştür. Nitekim her Yezidi, *Laleş*'ten alınan bir miktar toprağı her daim evinde hazır bulundurmaktadır. Ceset yıkanıp defin işlemine geçildiğindeyse bu toprak ölen Yezidi'nin günahlarına kefarete olması amacıyla gözlerine, kulaklarına ve ağzına serpilir.⁷⁸

4. VAHYE DAYALI DİNLERDE GÖRÜLEN RİTÜEL ARINMA UYGULAMALARI

Ölüm hadisesi, birçok dinde olduğu gibi Yahudi dinî hayatında da belirli ritüel arınma pratiklerini gerektiren önemli bir geçiş sürecidir. Yahudiliğe göre ilksel saflığa sahip olan ruh, bedenden ayrıldıktan sonra geriye kalan ceset murdar olarak kabul edilir. Aynı şekilde hayvan ölüsü de murdar sayılır.⁷⁹ Bu nedenle Yahudilerce ölüm, en büyük kirlilik kaynağı olup cesedin yanında bulunanlarla birlikte evdeki tüm nesnelere, yiyecek ve içecekler kirliliğe maruz kalmış sayılır.⁸⁰ Ölüye dokunmakla murdar olan kişi, kendisini arındırmadan başka insanlara veya nesnelere dokunursa onlar da murdar olmuş olur. Zira Tevrat yasalarına göre, cesede dokunan kişi yedi gün murdar sayılacaktır.⁸¹ Bu durumdaki kişi, kendisini arındırmadığı sürece Rabb'in evini de kirleteceği için İsrail'den kovulmalıdır.⁸² Esasında "Bet Amikdaş" döneminde bu durumdaki bir kişinin, ritüel saflığa tekrar kavuşabilmesi için cemaatten yedi gün boyunca ayrı kalması, *Mikve*'ye dalması ve daha sonra kızıl ineğin külünü vücuduna sürmesi gerekirdi. Ancak Bet Amikdaş'ın yıkılmasından

⁷⁷ E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran* (London: Oxford U.Press, 1937), 87-92.

⁷⁸ Ç. C. Suvari, *Ezidiler* (Ankara: Ütopya Yay., 2013), 55-56.

⁷⁹ "Bunlar sizin için iğrenç sayılacak. Etlerini yemeyecek, leşlerinden tiksineceksiniz" (Levililer 11:8-24).

⁸⁰ R. Patai, "Death", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. H. Bar- Itzhak (London: M. E. Sharpe, 2013), 120-122.

⁸¹ Say. 19:1-22.

⁸² "Herhangi bir insan ölüsüne dokunup da kendini arındırmayan kişi Rab'bin Konutu'nu kirletmiş olur. O kişi İsrail'den atılmalı. Temizlenme suyu üzerine dökülmediği için kirli sayılır..." (Say. 19:13).

sonra günümüzde bu ritüelleri uygulama imkânı kalmamış olup tüm Yahudiler “tame met” yani “ceset kirliliği” taşımaktadırlar.⁸³

Bir Yahudi ölürken yanında bulunanlar ölünün başucunda bir kandil yakar ve “Şema Yisrael” duasını okurlar. Ceset defnedilmeden önce gasilhanede arındırma işlemine tabi tutulur. Yahudiler buraları, “bet ha-metaher” (arınma evi) olarak adlandırır. Diğer yandan ritüel saflığa sahip olan din adamları defin işlemlerinde yer almazken onların yerine “Hevra Kaddisha” denilen görevliler ölü bedeni yıkar ve defin işlemini gerçekleştirirler.⁸⁴ Nitekim günümüz İsrail hastaneleri, din adamlarının ritüel saflığını korumak için morglara girişi ayrı bir kapıya vermiştir.⁸⁵ Gasilhanede ceset, ilk olarak bedensel temizlik için bir defa yıkanır. Daha sonra dokuz su bardağına denk gelen ılık su, cesede dökülmeli ve Levililer kitabında yer alan; “Çünkü o günde sizi temiz kılmak üzere sizin için kefarete edilecektir. Rabbin önünde bütün suçlarınızdan temizlenmiş olacaksınız”⁸⁶ mitsvası söylenmelidir.⁸⁷ Bu ikinci yıkama işlemi, ilk yıkamadan farklı olarak ritüel arınmayı sembolize eder. Yıkanan ceset iyice kurutulur, kefenlenir ve “tohorah tahtası” üzerine yatırılır. Vücudun yıkanmasına ek olarak saçlar taranır, el ve ayak tırnakları kesilir.⁸⁸

Kefenlenmiş olarak tabuta konulan ceset, en kısa sürede toprağa defnedilmelidir. Zira Tanah'ta geçen; “o geldiği gibi, gidecek”⁸⁹ emri gereği Yahudiler tarihî süreç içinde ölümlerini toprağa gömmüşlerdir.⁹⁰ Mezarda ölünün yüzü doğuya çevrilmekte ve tabutun üzerine herkes bir miktar toprak ve su atmaktadır. Defin işleminden sonra mezar mümkün olduğunca çabuk şekilde terk edilir. Ancak cenaze törenine katılanlar, mezarlığı terk ederken “ellere su almak” anlamına gelen *Netilat Yadayim Ritüeli*'ni mutlaka almak zorundadır.⁹¹ Ritüel öncesi varsa parmaklarda yüzükler çıkarılarak eller, üçer kez bileklere kadar yıkanır.⁹² Eller kurutulmadan önceyse: “Bizleri buyruklarıyla kutsayıp bizlere el yıkama buyruğunu buyuran evrenin hükümrâmı Tanrımız! Sen kutsalsın” şeklinde söylenen *Beraha* duası okunur.⁹³

⁸³ Y. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Yay., 2001), 3/559.

⁸⁴ E. Arıklı (ed.), *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gelişim Yay., ts.), 2/388.

⁸⁵ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/334.

⁸⁶ Lev. 16:30.

⁸⁷ H. Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Yay., 2000), 327.

⁸⁸ S. Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler* (İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001), 147.

⁸⁹ Vaiz 5:15.

⁹⁰ Tesniye 21:22-23.

⁹¹ K.T. Arch, “Natilat Yadayim”, *Encyclopaedia Judaica*, ed: F. Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 15/112-113.

⁹² Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/403-405.

⁹³ B. Adam, “Yahudilik”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. B. Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 102.

Resim 3: Mikve: Yahudi ritüel arınma havuzu.

Kaynak: <https://www.italymagazine.com/featured-story/ortigias-jewish-ritual-baths>, e.t. 15.09.2023

Defin işleminden sonra aile üyeleri için bir haftalık yas dönemi başlar. Yas tutan ailenin herhangi bir dinî sorumluluğu olmayıp hatta bazı eylemleri yapması yasaklanmıştır. Örneğin; işe gitme, ev işi yapma, yıkanma, tıraş olma, tırnak kesme, yeni kıyafet giyme, cinsel ilişkide bulunma vb. eylemlerin bu dönemde yapılmaması gerekir. Yas süresince ölenin ruhuna saygı amacıyla evde bir mum veya lamba sürekli yakılı tutulur. Yedinci günün sonunda mikveye dalarak *Tevila* yapan aile bireyleri, arınmış olarak tanrısal saflığa sahip olduğuna inanılan İsrail toplumuna tekrar dâhil olabilirler.⁹⁴ Nitekim Yahudi teolojisine göre su, arınma ritüellerinde “yenileyici” ve “sıfırlayıcı” olma özelliğine sahiptir.⁹⁵ *Tevila*, Yahudilikte dinen murdar olan kişilerin, belli bir tecrid sürecinin ardında arınma amacıyla mikve havuzuna⁹⁶ dalıp çıkması şeklinde gerçekleştirilen bir ritüel yıkanma uygulamasıdır.⁹⁷ Murdar kişi, mikveye dalmadan önce bazı ön hazırlıklarda bulunmak zorundadır. Bunun için ilk olarak bedeninin tüm uzuvlarını iyice yıkamalı, dişlerini fırçalamalıdır. Mikveye dalarken tüm beden suya batırılmalıdır. *Beraha* denilen şükür duasını yaptıktan sonra temiz kıyafetlerini giyerek ritüel arınmayı tamamlar.⁹⁸ Bu kapsamda yapılan ritüel uygulama, “Tanrı İsrail’i nasıl arındırdıysa, ritüel yıkanmada murdarlığı öylece arındırır” deyişle özet-

⁹⁴ G. Robinson, *Essential Judaism- A Complete Guide to Belief, Customs and Rituals* (Newyork: Atria Paperback, 2000), 187-191.

⁹⁵ İşaya 1:16; Mezmurlar 51:7.

⁹⁶ Suyu bir araya toplama anlamına gelen Mikve havuzu; asgari 120 cm. derinliğinde ve en az 750 L. doğal kaynak suyu içermelidir.

⁹⁷ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 241-242.

⁹⁸ M. Öztürk, *Peygamberi Olan Dinlerde Benzerlikler* (İstanbul: Bilge Yay., 2003), 131.

lenmiştir. Çünkü mikveye dalma, ölümü ve arınarak ilksel saflığa yeniden doğumu sembolize etmektedir.⁹⁹

Ölüm olgusu, Hıristiyan teolojisinin anahtar kavramlardan birini oluşturmuştur. Zira insanoğlunun kurtuluşu iki aşamalı olarak ele alınmış olup ilk aşama, İsa'nın çarmıhta ölümüyle son bulmuştur. Bu dönem, Tanrı'nın yasaları yoluyla insanoğluna günah kirinin ölümü doğurduğunu göstermeye çalıştığı dönemdir.¹⁰⁰ Buna göre Âdem Tanrı buyruğunu çiğnediği için günahkâr olmuş ve ilksel saflığını yitirdiği için bu dünyaya gönderilerek ölüme mahkûm bırakılmıştır. Âdem'in soyundan gelen insanoğlu da böylece günah ve kirliliğe maruz kalarak ölümlü olmuştur.¹⁰¹ Dolayısıyla Âdemoğlu tarih boyunca "Tanrı'nın yasaları- aslı günah ve ölüm" kısır döngüsü içinde Mesih zamanına kadar gelmiştir.¹⁰² Kurtuluşun ikinci aşamasıysa Mesih'in haça gerilmesi sonrası yeniden dirilerek ölümü yenmesi ile başlar. Böylece Hıristiyanlar "İsa'nın ölümünü", aslı günah kirinden kurtulmaya vesile olarak görür. Başka deyişle herkes Âdem yüzünden nasıl ölüm kirine bulaştıysa vaftiz sayesinde de İsa Mesih'te yeniden ilksel saflığa uyanacaktır.¹⁰³ Kutsal kitabın özellikle Korintoslulara I. Mektubu, konuya dair detaylı bilgiler sunar: "*Günah bir adam aracılığıyla ve ölüm günah aracılığıyla dünyaya girdi, ölüm de tüm insanlara geçti; çünkü hepsi günah işledi.*"¹⁰⁴ "*Zira günahın ücreti ölümdür.*"¹⁰⁵ "*Ölüm insanın en büyük düşmanıdır.*"¹⁰⁶ Bu anlayış doğrultusunda ölümü kirlilik kaynağı olarak gören Hıristiyanlar, cesetleri yıkayarak arındırmışlardır.¹⁰⁷ Böylece Âdemoğlu, doğum sonrası nasıl ki aslı suçtan vaftizle temizlenerek dünya hayatına başlamışsa aynı şekilde bu son yolculuğuna da kirlilerden arınmış olarak Tanrı'nın inayetine kavuşacaktır.¹⁰⁸

Bu durum, Hıristiyan dünyasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde de açıkça görülür. Ölüm hadisesi vuku bulduktan sonra ceset yıkanarak kefenlenir. Kefenlenen cesedin üzerine kutsanmış su serpilir. Ayrıca ölüye dokunan da kirlenmişliğe maruz kaldığı için yıkanmak zorundadır.¹⁰⁹ Kefenlenerek tabuta konulan ceset, papazların söylediği ilahiler eşliğinde kiliseye

⁹⁹ H. Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Uluslararası S.* (Ankara: Türkiye DTD, 2012), 100-102.

¹⁰⁰ I. Korintoslular 15:55-56.

¹⁰¹ Romalılar 5:12-17.

¹⁰² Romalılar 7:5-6.

¹⁰³ T. Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş* (İstanbul: Orhan Basım, 1992), 80.

¹⁰⁴ Romalılar 5:12.

¹⁰⁵ Romalılar 6:23.

¹⁰⁶ I. Korintoslular 15:24-25.

¹⁰⁷ "Yafa'da İsa öğrencisi olan Tabita adında bir kadın vardı. Tabita, ceylan anlamına gelir. Bu kadın her zaman iyilik yapıp yoksullara yardım ederdi. O günlerde hastalamp öldü. Ölüsünü yıkayıp üst kattaki odaya koydular" (Resullerin işleri 9:36-37).

¹⁰⁸ E. Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008), 202-203.

¹⁰⁹ F. L. Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Newyork: Oxford U. Press, 1997), 7-8.

kadar dört kişi tarafından taşınır. Yolculuk boyunca söylenen ilahilerden biri: "Ey havarilerin efendisi, onlar senin yüce merhametine güvenerek öldüler: Ve yine senin merhametin ve şefkatine günahlarından arınacaklar..." Diye başlar. Kilisede tabutun dört bir yanına dualar eşliğinde kandil yakılır.¹¹⁰ Diğer yandan ölü beden, genel olarak toprağa gömülürken günümüzde *kremasyon* (ölünün yakılması) da oldukça yaygındır. Defin sonrası ölünün odasında mum ve kandil yakılmaya devam eder. Üçüncü günde bir papaz sabah erkenden aileden bir kadını yanına alarak mezarlığa gider ve ölen kişinin kabrini tütsüleyerek başucuna ateş yakar. Bununla umulan ölenin ruhunu aydınlatarak arındırmak, böylece tanrısal saflık alanına kolayca ulaşmasını sağlamaktır. Zira mum ve kandilden çıkan ışık saftır, nüfuz ettiği her şeyi aydınlatır. Bu nedenle o; "karanlıkta ve ölümün gölgesinde oturanları" İsa'nın inayetiyle aydınlatır. Bazı yörelerde mum veya kandillerin konulabilmesi için kabirlerin başına sunaklar da konulmuştur.¹¹¹

İslam'da da cenaze definden önce suyla yıkanarak kefenlenmelidir. Zira Hz. Muhammed, amcası Ebu Talib'in ölümü üzerine cenazesi yıkanıp kefenlenmeden defnine müsaade etmemiştir.¹¹² Ancak Yahudilikte olduğu gibi cesetle temas halinde olan kişi ve nesnelere murdar olmamaktadır. Öte yandan defin öncesi ölü bedene gusül abdesti¹¹³ aldırılmadaki maksat eğer varsa ölünün hükmi kirden¹¹⁴ arınmış olarak ahirete varmasını sağlamaktır.¹¹⁵ Bu anlayışa paralel olarak ölümden hemen sonra ceset, yıkanarak beyaz bir örtüye sarılır. Eğer ortamda su yoksa veya su kullanılmayacak durumdaysa cenaze, toprakla *teyemmüm*¹¹⁶ ettirilebilir. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra cenaze namazı kılınır ve ölü, geciktirilmeden toprağa defnedilir.¹¹⁷ Ölünün toprağa gömülmesi adedi, Kabil ve Habil kardeşler arasında geçen hikâyeye dayandırılır. Nitekim Kabil, kardeşini öldürdükten sonra üzüntü ve şaşkınlık içinde ne yapacağını bilememiş ve Allah, kardeşini nasıl defne-deceğini O'na toprağı eşeleyerek bir karga aracılığıyla göstermiştir.¹¹⁸ Cenaze

¹¹⁰ Arıklı, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 2/334.

¹¹¹ J. F. Sullivan, *The Externals of the Catholic Church* (Newyork: P. J. Kenedy & Sons Published, 1918), 184.

¹¹² A. H. Eroğlu, "Geleneksel Türk İnanışları", *Halk İnanışları*, ed. D. Arık – A. H. Eroğlu (Ankara: Grafiker Yay., 2017), 184-193.

¹¹³ Sözcük anlamı "yıkanmak, paklanmak, temizlenmek, arınmak" olan Gusul abdesti; Fıkhi bir terim olarak hükmi kirlilik hallerinde arınma amacıyla gerçekleştirilen bir ritüel arınma eylemidir.

¹¹⁴ Dinen temiz sayılmama durumu.

¹¹⁵ M. Şener, "Gusül", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/212-214.

¹¹⁶ Teyemmüm, suyun kullanılmasının mümkün olmadığı hallerde, Müslüman'ın hükmi kirden arınma maksadıyla ellerini toprak veya toprak cinsinden (taş, kum, kerpiç) bir nesneye sürdükten sonra; yüzünü ve iki kolunu mesh etmesi şeklinde gerçekleştirilen bir ritüel arınma eylemidir.

¹¹⁷ C. Bennett, "İslam", *Rites of Passage*, ed. J. Holm – J. Bowker (London: Pinter Publish, 1994), 100-108.

¹¹⁸ "Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten de mi âciz kaldım!"

kabre konulurken hazır bulunanların bir miktar toprağı mezara atmaları müstehaptır.¹¹⁹ Aynı şekilde cesedi yıkayan ve onu taşıyanların defin sonrası abdest alması da müstehaptır.¹²⁰

SONUÇ

Kirlilik ve arınma, hemen hemen her dinî geleneğin merkezi kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki inanç sistemlerinde manevî, dinî veya hükmi olarak ifade edilen kirlilik durumlarından kurtulmaya yönelik birçok ritüel arınma uygulaması mevcuttur. Öte yandan geçiş dönemleri dinlerde görülen en yaygın müşterek kirlilik kaynağıdır. Zira toplumsal statünün değişikliğe uğradığı yerde kirlilik ortaya çıkar ve bu durum da arınmayı gerekli kılmaktadır. Başka deyişle toplumları ve bireyleri şekillendiren doğum, ölüm vb. hadiseler, “arınma ritüelleriyle” karşılanırsa geçiş süreci sağlıklı bir şekilde nihayete erer.

Bu bağlamda dünya hayatındaki son büyük değişiklik olan ölüm hadisesi, belki de insanı ve toplumu en çok zorlayan geçiş sürecidir. Öyle ki ölüm, hem toplumsal hem de kozmik düzlemin bozulmasıdır. Zira ilksel saflığa sahip olan ruh, bedenden ayrılıp bu dünya ile öteki dünya arasındaki sınırı aşarken geride bıraktığı cesetse kirlilik kaynağı olarak kalır. Bu geçiş döneminde oluşan belirsizlik, kaos ve kirlenmişlik durumundan kurtuluş ise ancak “ritüel arınma”larla mümkün olmuştur. Neticede tarih boyunca dini geleneklerle kültürlerde ölüm, kirlilik kaynağı olarak görülmüş cesetle temas kurmak murdarlık ve tehlikeli sayılmıştır.

Diğer yandan her dinî gelenek ve kültürün ölüm etrafında oluşan kirliliği arındırmak için ritüel pratikleri olmakla beraber kirlilik algısı, ritüellerin uygulanma şekilleri, kullanılan materyaller farklılık gösterir. Bunda dinlerin ortaya çıktığı coğrafi bölgelerle iklimsel şartlar etkili olmuştur. Nitekim yaşanan coğrafya, arınma ritüellerinde kullanılan materyelleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bununla birlikte inanırların ölüm sonrası arınma pratiklerine başvurmasındaki temel amaç, ölen kişiyi yaşanmışlıkların getirdiği günah kirinden arındırmak ve bu sayede ruhun asıl ait olduğu saflık alanına geçişini kolaylaştırma düşüncesi yatmaktadır. Neticede dinlerde ölüm sonrası benzer bir arınma sürecinin yaşandığı görülür. Bu süreç ölü bedeninin toplumun diğer üyelerinden izole edilmesiyle başlar, gerekli hazırlıklardan sonra “su, ateş ve toprak” vasıtasıyla gerçekleştirilen ritüel arınma uygulamalarıyla nihayete erer. Aynı zamanda cesetle birlikte

dediği anlatılır. (el-Mâide 5/31).

¹¹⁹ Müslim, “Cenaiz”, 93.

¹²⁰ “Kim bir ölüyü yıkarsa gusletsin. Kim de onu taşırsa abdest alsın.” (Tirmizî, “Cenâiz”, 17/993-2/309.)

ölüyü defne hazırlayanlar ve cenaze merasimine katılanlar da ritüel arınma işlemine tâbi tutulur.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. "Yahudilik". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 60- 126. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Alalu, Suzan vd. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Yayınevi, 2001.
- Alicı, Mehmet. "Mecusilik". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 240-266. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Archer, Peter. *Dinler Tarihi 101*. çev. Simge Kaytan. İstanbul: Say Yay., 2019.
- Arık, Durmuş. "Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı". *Dinler Tarihi Araştırmaları- II Sempozyumu*. 226-264. Ankara: Dinler Tarihi derneği Yayınları, 2000.
- Arık, Durmuş. *Hristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar*. Ankara: Berikan Yay., 2012.
- Arıklı, Ercan (ed.). *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları, ts.
- Aslanoğlu, Ayhan. "Afrika Topluluklarında Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 33/2 (Mayıs 2023), 953-967.
- Atanas, Manov. *Gagauzlar: Hristiyan Türkler*. çev. M. T.Acaroğlu. Ankara: TTK. Basımevi, 2001.
- Bach, Marcus. *Major Religions of the World*. New York: Abingdon Press, 1959.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 3 Cilt. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayınevi, 2001.
- Bennett, Clinton. "İslam". *Rites of Passage*. 100-108. Ed. Jean Holm - John Bowker. London: Pinter Publishers, 1994.
- Blackman, A. M. "Purification: Egyptian". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/476-482. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Boyce, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London: Routledge & Kegan Paul Publishing, 1979.
- Bozkurt, Güvenç. *Japon Kültürü*. Ankara: İş Bankası Kültür yayınları, 1983.
- Buckley, J. Jacobsen. "Mandaean Religion". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 8/5634-5640. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Budda, Hilmi Ömer. *Dinler Tarihi*. İstanbul: Vakıf Yayınları, 1935.
- Cross, F. L. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Demirci, Kürşat. "Cenaze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/353-354. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

- Drijvers, Han J. W. "Ablutions". *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones. 1/ 9-13. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Drower, E. S. *The Mandaeans of Iraq and Iran*. London: Oxford University Press, 1937.
- Dürüşken, Çiğdem. *Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. çev. Mustafa Ünal. Konya: Serhat Kitabevi, 2005.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009.
- Erbaşı, Fatma Sevinç. *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2013.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Geleneksel Türk İnanışları". *Halk İnanışları*, Ed. Durmuş Arık – Ahmet H. Eroğlu. 174-210. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Farnell, Lewis R. "Purification: Greek". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/482-489. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Fallaize, E.N. "Purification (Introductory and Primitive)". *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings. 10/455-466. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Frazer, James G. *Altın Dal*. 2 Cilt. çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınevi, 1991.
- Gnoli, Gherardo. "Iranian Religions". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 7/4535-4538. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Gustav, Jung Carl. *İnsan Ruhuna Yöneliş*. çev. Engin Büyükinal. İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Gündüz, Şinasi. "Sih Dini". *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Ş. Gündüz. Ankara: DİB. Yayınları, 2007.
- Gündüz, Şinasi. *Anadolu'da Paganizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Harada, T. "Japanese". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 10/495-496. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Hartland, E. Sidney. "Death And Disposal of The Dead: Introductory and Primitive". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/411-444. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*. çev. M. Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.
- Hillebrandt, A. "Death and Disposal of the Dead: Hindu". *Encyclopedia of Religion*

- and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/476-479. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.
- Hopkins, Thomas J. "İndus Valley Religion". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 7/4468-4475. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Jacobi, H. "Death and Disposal of the Dead: Jain". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/484-485. New York: C. Scribner's Sons Published, 1909.
- James, Edwin Oliver. "Water, Water- Gods (Primitive and Savage)". *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings. 12/704-708. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1920.
- Johnston, R.F. "Chinese". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 10/470-474. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Jolly, J. "Purification: Hindu", *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/490-491. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2010.
- Kaya, Korhan. *Hinduizm*. Ankara: Dost Yayınları, 2001.
- Kıyak, Abdulkadir. "Eski Türk Kültüründe Taş-Kaya Kültünün Elazığ'daki Yansımaları". *Toplum Bilimleri Dergisi*. 5/10 (Temmuz 2011), 129-144.
- Kıyak, Abdulkadir. "Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat F. Dergisi*. 2/4 (Ağustos 2013), 22-39.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.
- Knipe, David M. "Hindu Priesthood". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. Mircea Eliade. 11/540-544. New York: Macmillan, 1987.
- Knott, Kim. *Hinduism A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford U. Press, 1998.
- Kroeber, A. L. "California". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 3/141-145. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Kur'an Yolu*. Erişim 18 Ağustos 2022. <https://kuran.diyinet.gov.tr>
- Kutlutürk, Cemil. "Hinduzim'de Cenaze Törenleri: Anyeşti Samskara". *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 8/15 (Nisan 2016), 177-196.
- Lloyd, A. "Death and Disposal of the Dead: Japanese". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/485-497. New York: C. Scribner's Sons Published, 1909.
- Lochtefeld, James G. *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*. 2 Cilt. New York: The Rosen Publishing Group, 2002.
- Mazama, Ama. "Rite of Passage". *Encyclopedia Of African Religion*. Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 570-574. London: Sage Puplication, 2009.

- Melton, J. Gordon. *The Encyclopedia of Religious Phenomena*. Detroit: Visible Ink Press, 2008.
- Michel, Thomas. *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Orhan Basımevi, 1992.
- Mittal, S. - R. Thursby, G. *The Hindu World*. London: Routledge Publishing, 2004.
- Müslim b. Haccac, Ebu'l-Hüseyn. *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. nşr. Ahmet Davutoğlu. 10 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977.
- Nigosian, S. A. *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research*. London: McGill-Queen's University Press, 1993.
- Oestigaard, T. *Water and World Religions An Introduction*. Bergen: Sfu & Smr, 2005.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2000.
- Öztürk, Mehmet. *Peygamberi Olan Dinlerde Benzerlikler*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2003.
- Patai, Raphael. "Death". *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. Ed. Haya Bar- Itzhak. 120-121. London: M. E. Sharpe, 2013.
- Potts, D. T. *Mesopotamian Civilization: The Material Foundations*. London: The Athlone Press, 1997.
- Phillpotts, B.S. "Purification: Teutonic". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/503-505. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Preston, James J. "Purification". *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones. 11/7503-7511. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Robinson, George. *Essential Judaism-A Complete Guide to Belief, Customs and Rituals*. New York: Atria Paperback, 2000.
- Roux, Jean Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
- Roux, Jean Paul. *Eski Türk Mitolojisi*. çev. Musa Y. S. Ankara: Bilgesu Yay., 2011.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Seler, Eduard. "Central America". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. 3/306-309. Ed. James Hastings. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Sular, M. Emin. "Geçmişten Günümüze İran Zerdüştilerinde Defin Şekilleri", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/1 (Haziran 2017), 181-204.
- Sullivan, John F. *The Externals of the Catholic Church*. New York: P. J. Kenedy & Sons, 1918.
- Suvari, Çakır Ceyhan. *Ezidiler*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013.

- Stausberg, M. "Contextualizing the Contexts: On the Study of Zoroastrian Rituals". *Zoroastrian Rituals in Context*. Ed. M. Stausberg. 1-57. Leiden: Brill, 2004.
- Stevenson, Margaret. "Jain". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 10/492-495. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.
- Şener, Mehmet. "Gusül". *İslam Ansiklopedisi*. 14/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Tal arch, Krauss. "Natalat Yadayim". *Encyclopaedia Judaica*. Ed: Fred Skolnik. 15/112-113. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.
- Tamas, Carmen Sapunaru. "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", *Kwansei Gakuin University Humanities Review* 19 (2014), 1-19.
- Tezokur, Hadi. "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi". *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Uluslararası Sempozyumu*. 99 - 118. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2012.
- The zend-Avesta: *Vendidad*. Trans. F. M. Müller. London: Oxford U. Press, 1880.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6 Cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1975.
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yay., 1993.
- Urubshurow, Victoria Kennick. *Introducing World Religions*. London: Routledge Publishing, 2008.
- Gennep, Arnold Van. *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
- Günay, Ünver - Güngör, Harun. *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.
- Yalgın, A. Rıza Yalman. *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000.
- Yoldi, Olga. "The Mandaean: A Story of Survival in the Modern World", *Refugee Transitions* 32 (October 2017), 2-20.